

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА

УДК 378.147:373.31

Масич С.Ю.

В статье рассмотрены сущность, структура и содержание деятельности преподавателя. Описаны монофункциональный и полифункциональный подходы к определению педагогической деятельности через ее функции; уровни проявления профессионально-педагогической деятельности. Определены структурные компоненты деятельности преподавателя высшей школы.

Ключевые слова: преподаватель, деятельность, педагогическая деятельность, содержание, структура, функции, компоненты деятельности.

THE CONTENT AND STRUCTURE OF TEACHER'S ACTIVITIES

Masych S.

In the article the nature, structure and content of the teacher's activity is found out. The monofunctional and polyfunctional approaches to the definition of educational activities through its functions, levels of the professional and educational activities are described. The structural components of high school teacher are determined.

Key words: teacher, activities, educational activities, content, structure, functions, components activities.

Тривалий час поняття «педагогічна діяльність» не входило до базових дефініцій педагогічної науки, тоді як саме воно має зайняти місце серед основних категорій педагогіки, оскільки має багаті евристичні можливості.

Метою статті є розгляд змісту і структури педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу.

Питанням змісту та структури діяльності викладача вищого навчального закладу присвячені праці О. Абдулліної, Ю. Азарова, С. Архангельського, В. Гінециньського, Ф. Гоноболіна, З. Єсарєвої, Н. Кузьміної, А. Піскунова, К. Платонова, В. Сластьоніна, Л. Спіріна, Н. Хміль, А. Щербакова та інших. У низці досліджень (В. Абрєємов, В. Горова, В. Іванов, Л. Макарова, А. Маркова) представлено моделі діяльності педагога нового типу.

Поняття «педагогічна діяльність» ґрунтується на загальнонауковому розумінні діяльності. Будь-яка діяльність людини має складну організацію й динамічну структуру, що включає низку взаємозалежних і взаємообумовлених компонентів. Так, Л. Буєва [1, с. 77] стверджує, що для діяльності «характерна певна впорядкованість, ієрархічність будови елементів і зв'язків між ними, у ній наявна система, що управляє діяльністю індивідуального або суспільного суб'єкту й забезпечує функціональну єдність всієї системи».

На думку В. Іванова [2, с. 45], педагогічна діяльність – це професійна активність педагога, що вирішує за допомогою різних дій завдання навчання й розвитку тих, хто навчається.

На думку І. Котової й Є. Шиянова [3, с. 33], педагогічна діяльність є особливим видом соціальної діяльності, спрямованим на передачу від старших поколінь молодшим накопичених людством культури й досвіду, створення умов

для їхнього особистісного розвитку й підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві.

Педагогічна діяльність розглядається як процес вирішення нескінченної кількості педагогічних завдань. Наприклад, у словнику педагогічних термінів [4, с. 37] педагогічна діяльність визначається як «професійна діяльність, спрямована на створення в педагогічному процесі оптимальних умов для виховання, розвитку й саморозвитку особистості вихованця й вибору можливостей вільного й творчого самовираження».

Суть розглянутої діяльності полягає в тому, що педагог ставить перед собою педагогічні цілі й завдання, а потім трансформує їх у завдання тих, хто вчиться, що має стимулювати їхню активність, викликати позитивні зміни в їхньому особистісному розвитку. У зв'язку з цим найбільш значущими особливостями педагогічних завдань, на думку В. Іванова [2, с. 45], є такі: по-перше, педагогу важливо ясно уявляти собі зміни, які бажано викликати у світосприйнятті того, хто навчається, до кінця певного етапу навчання; по-друге, постановка педагогічного завдання має виходити зі ставлення до того, хто навчається, як активного, рівноправного співучасника навчального процесу, якому притаманна власна логіка поведінки; по-третє, вирішення педагогічних завдань вимагає від педагога негайних дій у професійних ситуаціях, у той час як їх результат відстрочений за часом, що утрудняє контроль за успішністю вирішення поставлених завдань, хоча й не робить його в принципі неможливим.

На думку Н. Кузьміної [5, с. 35], професійно-педагогічна діяльність має п'ять рівнів прояву: 1) репродуктивний (педагог уміє переказати іншим те, що знає сам і так, як знає сам); 2) адаптивний (педагог уміє не лише передавати інформацію, але й трансформувати її відповідно особливостей об'єкта, з яким має справу); 3) локально моделюючий (педагог уміє не лише передавати й трансформувати інформацію, але й моделювати систему знань за певними питаннями); 4) системно моделюючий знання (педагог уміє моделювати систему діяльності, що формує систему знань зі свого предмету); 5) системно моделюючий спілкування і діяльність (педагог уміє моделювати систему діяльності, що формує в тих, хто навчається, моральність).

В історії розвитку педагогіки існували різні підходи до вивчення й побудови педагогічної діяльності. Одні автори виділяють в якості центрального моменту моделювання умови її здійснення, інші зосереджують основну увагу на змісті роботи викладача. Необхідно зазначити, що такий розподіл є досить умовним, тому варто прагнути до адекватного відбиття в моделі всіх боків діяльності викладача.

Найбільш відомими в педагогічній науці є монофункціональна й поліфункціональна концепції. Монофункціональний підхід – це пояснення педагогічної діяльності через призму однієї функції – формувальної. Однак дана концепція по суті давно зжила себе. У наш час традиційним вважається поліфункціональний підхід, у якому педагогічна діяльність розглядається з позиції декількох функцій. Так, наприклад, Н. Кузьміна [6, с. 40] у структурі педагогічної діяльності виділила чотири взаємозалежних компоненти: конструктивний (проектування змісту інформації; проектування власної діяльності і діяльності тих, хто навчається); організаторський (організація інформації в процесі викладу; організація власної діяльності й діяльності тих, хто навчається); комунікатив-

ний (організація взаємин у процесі діяльності (ігрової, навчальної, трудової, гностичної)); гностичний (вивченням об'єкта своєї діяльності, змісту, засобів, форм і методів, достоїнств і недоліків своєї діяльності).

Запропонована модель безумовно є прогресивною. Хоча, як стверджує В. Сластьонін [7, с. 62], виділені Н. Кузьміною структурні елементи не розкривають із достатньою повнотою всі боки й галузі діяльності викладача.

З. Єсарєва [8, с. 30], аналізуючи структуру наукової діяльності викладача ВНЗ, виділила в конструктивному компоненті проєктувальні й власне конструктивні вміння, характеризуючи перші «як інтелектуальні, необхідні для уявного моделювання всього наукового пошуку, а власне конструктивні – для практичного здійснення наукового процесу на різних його етапах». На її думку, стратегічну спрямованість педагогічної діяльності забезпечують проєктувальні здібності, які виявляються в умінні орієнтуватися на кінцеву мету, вирішувати актуальні завдання з урахуванням майбутньої спеціалізації студентів, при плануванні курсу враховувати його місце в навчальному плані й установлювати необхідні взаємозв'язки з іншими дисциплінами.

О. Щербаков [9, с. 24-28] у своїх працях конкретизує компоненти педагогічної діяльності й запропонував функціонально-кваліфікаційну характеристику діяльності педагога-предметника. Конструктивний, організаторський і комунікативний компоненти вчений розглядає як загальнопрофесійні, але організаторський компонент представлений як єдність інформаційної, розвивальної, орієнтаційної, мобілізаційної і дослідницької (гностичної) функцій [10, с. 266-268]. У комплексі вони мають бути спрямовані на вирішення конкретних завдань навчання, виховання й розвитку тих, хто навчається.

Дослідження, проведені В. Сластьоніним [11, с. 5-17], дозволяють стверджувати, що конструктивний компонент педагогічної діяльності представлений як внутрішньо взаємозалежні аналітична, прогностична й проєктивна функції. Крім того, на думку вченого, у структурі педагогічної діяльності необхідно виділяти контрольню-оцінний (рефлексивний) компонент, що дозволяє викладачеві підтримувати зворотний зв'язок з тими, хто навчається.

Основними складниками викладацької діяльності, на думку В. Абросимова [12, с. 62], мають стати: науково-предметний, психолого-педагогічний і культосвітній компоненти. Тоді основними професійними якостями можна вважати: дослідницькі, проєктувальні, конструктивні, організаторські, комунікативні й виховні. У своїх працях В. Абросимов дає розгорнуту характеристику цим якостям і розширює, тим самим, список провідних компонентів викладацької діяльності, запропонований Н. Кузьміною.

У структурі педагогічної діяльності, на думку В. Гінециньського [13], варто виділяти такі функціональні компоненти: презентативний, інтенсивний, коригувальний і діагностичний. Презентативна функція, на думку вченого, полягає у викладі змісту матеріалу; інтенсивна – у мотивації інтересу учнів до засвоєння інформації; коригувальна функція пов'язана з виправленням і зіставленням результатів діяльності тих, що навчаються, а діагностуюча функція забезпечує зворотний зв'язок.

Досить цікавою є концепція структури педагогічної діяльності А. Маркової [14]. Вчена включає в неї такі складники: 1) професійні психологічні й педагогічні знання; 2) професійні педагогічні вміння; 3) професійні психоло-

гічні позиції й установки викладача; 4) особистісні особливості, що забезпечують оволодіння професійними знаннями й уміннями. У межах цієї концепції А. Маркова виявляє й описує десять груп педагогічних умінь.

Структура педагогічної діяльності, описаної В. Івановим [15], складається з декількох блоків: логіко-методологічного, психолого-дидактичного й технологічного. У логіко-методологічному блоці відображено принципи побудови моделі. Дані принципи й послідовність операцій при розробці передбачають: 1) формулювання цілей і конкретних завдань моделювання; 2) збір і систематизацію вихідної інформації, визначення її вірогідності й повноти; 3) виділення основних чинників, що впливають на зміну закономірностей професійно-педагогічної діяльності. У психолого-дидактичному блоці схарактеризовано принципи моделювання професійно-педагогічної діяльності. Технологічний блок відбиває професійний аспект діяльності фахівця й адекватний їй зміст підготовки.

Зміст професійно-педагогічної діяльності В. Іванов вбачає у створенні умов для саморозвитку, самореалізації, самовиховання. Причому, коли мова йде про студента, акцент на «само» не означає ослаблення педагогічного впливу, а означає подолання звичного уявлення про студента як об'єкта навчання й виховання.

Н. Таланчук розробив теорію педагогічної діяльності на основі системно-функціонального підходу. На думку вченого, «поліфункціональний підхід є обмеженим, тому що не будь-яка множинність є цілісністю». Відповідно його концепції, педагогічна діяльність є синергетичною системою, де все «підкоряється законам системного синергетизма, дія яких виявляється в системно-функціональній закономірності» [16, с. 29-30]. Автор вважає, що такими законами є: закон систем, закон гармонії, закон системогенеза, закон руху, закон розвитку й саморозвитку, закон згідності, закон синергетизма.

На думку Н. Таланчука, життя всіх систем — це їх синергетизм, який виявляється через дію всіх зазначених законів.

Законо системного синергетизма заклали початок нової системно-синергетичної філософії, на основі якої розробляється системно-синергетична концепція педагогіки, вихідні положення якої полягають у такому: 1) суть усіх педагогічних явищ і процесів становить системний синергізм; 2) будь-яка педагогічна система розглядається й розуміється як синергетична цілісність; 3) джерелами й рушійними силами розвитку педагогічних систем є не суперечність, не боротьба, не заперечення заперечення, а синергетизм цих систем й їх взаємодії як внутрішньої, так і зовнішньої; 4) педагогічні системи за своєю суттю є гомоцентричними й людинознавчими системами, тому що мають об'єктивне призначення — забезпечити формування людини як особистості й оволодіння нею системною культурою людинознавства, виробленої попередніми поколіннями, що дає їй життєві сенси й цілі, орієнтири в її розвитку; 5) особистість у педагогічному процесі розглядається як синергетична, соціальна, що саморозвивається система, суть якої виражається як освоєння й виконання нею об'єктивних соціальних ролей; 6) виховання є системно-соціальним процесом людинознавства. Суспільство розглядається як цілісна й синергетична виховна система. Генеральною метою виховання є формування гармонійно розвинутої особистості, готової й здатної виконувати об'єктивну сис-

тему соціальних ролей. Основою виховання є системний синергізм, що виявляється у взаємодії начал — психологічного синергізму особистості, синергізму досвіду й синергізму взаємодії педагога й вихованця. Це визначає нове положення педагогіки: ефект виховання досягається не впливом, а синергетизмом виховної взаємодії [16, с. 15-16].

Синергетична структура педагогічної діяльності має системний циклічно-фазовий характер. «Макроелементом» цієї діяльності є педагогічний цикл — «процес вирішення педагогом окремого завдання або групи завдань» [16, с. 30]. Кожен педагогічний цикл складається з фаз — «складових його елементів, що характеризують динаміку діяльності педагога і його взаємодій з тими, хто навчається» [16, с. 30]. Нова теорія довела, що той, хто навчається, є не лише об'єктом, але й суб'єктом педагогічного процесу. У результаті таких досліджень було розроблено нову системно-функціональну теорію змісту педагогічної діяльності, що розглядається як реалізація системи педагогічних функцій при вирішенні конкретних навчально-виховних завдань. До таких функцій відносяться: діагностична, цільової орієнтації, планування, організаторська, мобілізаційно-спонукальна, комунікативна, формувальна, контрольна-аналітична й оцінна, координації й корекції, удосконалення. Всі вони утворюють синергетичну цілісність.

Даний підхід до змісту педагогічної діяльності, на наш погляд, вирізняється від традиційного тим, що представляє не будь-який довільний набір елементів, а їх систему, що у своїй будові й змісті є об'єктивна. У той же час перераховані функції постійні (інваріантні) при вирішенні всіх навчально-виховних завдань, а їх наповнення (зміст) мінливе (варіативне), тому що залежить від характеру завдання, що вирішується.

Таким чином, принципово нова теорія структури педагогічної діяльності спирається на ідею системного синергізму, що дозволило по-новому й об'єктивно зрозуміти суть не лише структури, але й змісту педагогічної діяльності.

Отже, з позиції синергетики педагогічну діяльність можна представити як системне утворення, що включає спільні види діяльності викладача (навчання, виховання, розвиток) і тих, хто навчається (навчання, самовиховання, саморозвиток). Відмінною рисою такої діяльності є неперервна взаємодія її компонентів, що спричиняє її «саморух».

Література:

1. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение / Л.П. Буева. — М. : Мысль, 1978. — 216 с.
2. Иванов В.Г. Педагогическая деятельность: проблемы, сложности / В.Г. Иванов, Л.И. Гурье, А. Зерминов // Высшее образование в России. — 1997. — № 4. — С. 44-49.
3. Котова И.Б., Шиянов Е.Н. Педагог: профессия и личность / И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов. — Ростов-н/Д. : Изд-во Ростовского педуниверситета, 1997. — 144 с.
4. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. — М. : Академия, 2000. — 176 с.
5. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей / Н.В. Кузьмина. — Л. : ЛГУ, 1961. — 98 с.

6. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. — Л. : ЛГУ, 1970. — 116 с.
7. Слостенин. — М. : Издательский Дом Магистр-Пресс, 2000. — 488 с.
8. Есарева З.Ф. Особенности деятельности преподавателя высшей школы / З.Ф. Есарева. — Л. : ЛГУ, 1974. — 112 с.
9. Щербаков А.И. Формирование личности учителя в советской школе в системе высшего педагогического образования: автореф. дисс... д-ра пед. наук / А.И. Щербаков. — Л., 1988. — 35 с.
10. Щербаков А.И. Психология личности учителя // Возрастная и педагогическая психология: Учеб. пособие / Под ред. А.В. Петровского. — М., 1979. — С. 266-268.
11. Слостенин В.А. Профессиональная культура в структуре личности учителя // Формирование профессиональной культуры учителя: учеб. пособие / Под ред. В.А. Слостенина. — М. : «Прометей», 1993.
12. Абросимов В.Н. Профессиональные качества преподавателя / В.Н. Абросимов // Стандарты и мониторинг в образовании. — 2001. — № 6. — С. 61-64.
13. Гинецинский В.И. Основы теоретической педагогики / В.И. Гинецинский. — СПб. : СПГУ, 1992. — 149 с.
14. Маркова А.К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А.К. Маркова // Педагогика. — 1995. — № 6.
15. Иванов В.Г. Моделирование педагогической деятельности / В.Г. Иванов // Высшее образование в России. — 1998. — № 2. — С. 62-64.
16. Таланчук Н.М. Системно-синергетическая философия и концепция непедагогика: Стратегемы развития педагогической теории и практики / Н.М. Таланчук. — Казань : ИССО РАО, 1996. — 71 с.

THE CONTENT AND STRUCTURE OF TEACHER'S ACTIVITIES

Masych S.

Abstract. *The article defined teaching activities as a special kind of social activities aimed at transferring from older generations to the younger accumulated by mankind culture and experience, enabling their personal development and training to perform certain social roles in society.*

Educational activity is the process of solving a great number of pedagogical problems. Vocational and educational activity has five levels of manifestation: reproductive, adaptive, locally modeling, system modeling knowledge, system modeling and communication activities. The structure of educational activities is divided into four interrelated structural components: a design (design of information content, design their own activities and the activities of students), organizational (organization of information during the presentation, organizing their own activities and the activities of students), communication (organization relationship in the activity), gnostic (studies of the activity, content, tools, forms and methods, strengths and weaknesses of the work). Functional components of educational activities are representational (of the content of the material), intense (motivation interest of students to assimilate information), adjustment (correction and comparing the performance of those enrolled) and diagnostic (provide feedback). Scholars have

identified the following components in the structure of educational activities: professional psychological and pedagogical knowledge, professional teaching skills, professional psychological positions and attitudes of a teacher, personal characteristics that ensure obtaining professional knowledge and skills. The main components of teaching should be the following: scientific and objective, psychological, educational, and cultural and educational components, and basic professional skills – research, design, structural, organizational, communicational and educational.

The content of vocational and educational activities is the creation of conditions for self-development, self-realization, self-education.

Key words: *teacher, activities, educational activities, content, structure, functions, components activities.*

РЕПУТАЦІЯ, АВТОРИТЕТ, ПРЕСТИЖ, ІМІДЖ ЯК СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАТУСУ ВЧИТЕЛЯ

УДК 37.013.78

Васильєва С.О.

В статье проанализированы термины «репутация», «авторитет», «престиж», «имидж». Выявлены их общие и отличительные черты. Общим для этих понятий является то, что они зависят от профессионализма, нравственных качеств личности учителя. К особенностям можно отнести цель и результат формирования этих понятий.

Ключевые слова: *профессиональный статус учителя, репутация, авторитет, престиж, имидж.*

REPUTATION, CREDIBILITY, PRESTIGE, IMAGE OF THE PROFESSIONAL STATUS OF TEACHERS

Vasylieva S.O.

The article analyzes the term «reputation», «authority», «prestige», «image». Their common and distinctive features are identified. Common to these concepts is that they depend on the professionalism and moral qualities of the individual teacher. The special features include the purpose and result of the formation of these concepts.

Keywords: *professional status of teachers, reputation, credibility, prestige and image. Reputation, credibility, prestige, image as constituents of a teacher's professional status*

Входження України в світове співтовариство зумовлює необхідність перегляду пріоритетних напрямів підготовки молодих спеціалістів, одним з яких є виховання гідного молодого покоління здатного бути конкурентоспроможним у сучасних економічних умовах. Саме тому вивчення розвитку та формування професійного статусу вчителя, який є необхідною складовою розвитку сучасної педагогічної науки, є актуальною проблемою сьогодення.

Розглядаючи професійний статус вчителя як положення яке займає вчитель в суспільстві (педагогічному колективі, системі освіти), що визначається